

Тетяна Кузик

Дрогобич–Люблін

Село і місто: феномен взаємодії культур у селянській традиції (на прикладі повісті Ольги Кобилянської *Земля* і поеми Якуба Коласа *Нова земля*)

Town and country: the phenomenon of interrelation of cultures in rural tradition (as exemplified by the novel by Olga Kobilyanska and the poem by Yakub Kolas)

Швидке розростання міст призвело до утвердження в них “іншої”, чужорідної для села штучної природи – урбаністичної культури. Проблему зіткнення цих двох світів оригінально висвітлено в українській повісті Ольги Кобилянської *Земля* та поемі білоруського поета Якуба Коласа *Нова земля* – одних із найкращих творів про селянство не лише в національних, а й у європейській літературі кін. XIX – поч. XX ст.

Як відомо, у проблемі позиції людини у світі, і в суспільстві зокрема, ключовим лежить питання розмежування на “свого” і “чужого”.

Для селянського соціуму характерною ознакою постає конформізм у відношенні до своїх і, відповідно, вияв агресивності (нерідко необґрунтованої і безпідставної) у ставленні до чужих. Така психологічна позиція відзначається масовістю, а тому є всі підстави говорити про присутню у землеробській «картині світу» абсолютизацію дуальних опозицій і полюсів: “свій/чужий”, “ми/вони”, “сакральне/буденне”, “старе/нове”, “добре/погане” та ін. На нашу думку, це зумовлено тим, що селянський космос постає найближчим до глибоко архаїчного рівня розвитку культури, пізнання, а тому схильний транслювати принципи міфологічного світотворення, оскільки, власне стереотип “свій/чужий”, як протиставлення двох першоначал, обумовлений ще прадавнім космогонічним характером – Космос/Хаос. Така схема поділу на полярності допомагає селянинові адаптуватися у світі, наблизити і пристосувати до свого розуміння форми всього, що є відмінним. З прадавніх часів і до сьогодні, ґрунтовна протилежність “свого” і “чужого” продовжує зберігати форми стійкого антагонізму – “соціального, культурного и более всего религиозного”.¹ І стосунки селянина з містом як-

¹ *Одиссей: Человек в истории. 1993: Образ «другого» в культуре*, ред. А. Гуревич, Москва 1994, с. 5.

раз виступають яскравим прикладом таких протистоянь – як одвічний конфлікт архаїчної традиції, оснований на докапіталістичних принципах, із модерном, як репрезентанта цивілізованої епохи.

Спостереження над творами свідчать, що опозиція “село/місто” в них виразно міфологізується. Так, місто, як маловідомий або ж взагалі невідомий світ, завжди насторожувало, лякало та радикально перевертало усталені цінності землероба, емоційно розширяло рамки його “бачення” за натурою звиклого до осілого способу життя. Воно неодмінно сприймалося як втілення хаосу і дисгармонії. Зведене до автоматизму існування у місті, різкість рухів та низький рівень емоцій, викликало у хлібороба, звиклого до плавності обрисів, виваженості і переживання, асоціацію смерті, страшного сну, агонії. Показовим в цьому плані є момент приходу до міста героя української повісті Михайла:

Погоня й надмірний натовп, поспіх та машинальність міста натхнули смертельною блідістю й знесиллям його [Михайлову – Т.К.] душу, звиклу до супокою і ритму, споріднену з природою. Проста й некультурна, якою була, відчувала лише болісно різючу різницю між лагідністю й незаметністю рухів природи і безоглядним воруханням тут. Оцього світу, що вдарив його тепер, мов могутня хвиля, він не розумів.²

Подібні емоційно-психологічні реакції переживає герой білоруської поеми Антось, потрапивши до Вільна:

Быў дзядзька ў пушчах, у барох
І расчытаць іх голас мог,
І з старасвецкімі дубамі
Каротка знаўся, як з сябрамі.
А тут – адзін, бо ўсе чужыя,
Не знаеш, хто яны такія,
І сам для іх ты чужаніца.
На камяніцы камяніца,
Не згледзіш неба край за імі
І ціснуть сценамі сваімі.³

Для обидвох персонажів місто поставало міфологічним образом упіря, який здатний висмоктати їхні сили, знесилити душу, паралізувати свідомість. Все побачене ними навколо видавалося незвичним і споріднювалося з суцільним абсурдом, що викликало почуття дискомфорту, а навіть безнадійності, певної приреченості та безсилля: надмірні натовпи людей, прискорений темп життя, специфічна міська архітектура. Саме таким бачить місто Антось:

Сцяна прад ім і сцены збоку,
Ўпярод не ступіш ані кроку
Прапала вуліца, ды годзе!
Таўчэцца дзядзька, як у бродзе

² О. Кобилянська, *Вибрані твори*, Київ 1974, с. 105.

³ Я. Колас, *Новая зямля. Апавяданні. Казкі жыцця*, Мінск 2002, с. 336–337.

[...]
Аж проста дзядзьку страшна стала
[...]
Ідзе і горад праклінае;
Падшыбла злосць яго такая,
Што каб прымеў бы, ўзяў саломы
Ды падпаліў бы ўсе харомы,
Бо ўсе дарогі загрузілі
І свет яму тут зачынілі.⁴

Така реакція Антося є цілком нормальною для людини, звиклої до природного середовища. Це говорить про певну «замкненість» «свого» простору для землероба, вихід з якого зазвичай є надзвичайно складним і навіть травмуючим психіку процесом. Водночас і специфіка міста створює складні психологічні умови для адаптації та правильної орієнтації в ньому, які в свою чергу вимагають більшої затрати свідомості, концентрації енергії та посиленої роботи органів чуття, ніж хлібороб був звиклий затрачати. Американський дослідник Кевін Лінч схильний вважати, що місто являє собою «конструкцію в пространстве, но гигантского масштаба, нечто такое, что можно воспринять только за продолжительное время»⁵, тобто специфіка міста вимагає фрагментарного сприйняття себе. Для сільського мешканця це є складним завданням, оскільки, виходячи з характеру сільської місцевості, він керується послідовною та цілісною перцепцією простору. Отож, тут розкривається авторська концепція, згідно якої Михайло та Антося – це збірні образи досконалої природної людини (за Освальдом Шпенглером, селянство – це і є природа).⁶

Також, на нашу думку, питання відчуження села від міста у деякій мірі носить принциповий характер. Впродовж усього періоду кін. ХІХ–поч. ХХ ст., селяни продовжували залишатися «соціальним дном»⁷ українського та білоруського суспільства. І в період швидкої індустріалізації міст, стійкий консервативний устрій життя села та його економічна відсталість від загального модерного прогресу став особливо різким. Це дозволило міським жителям відкрито демонструвати свою перевагу над селянами, що, в свою чергу, спричинило загальну відстороненість хлібороба від міста. Як переконаний Юрій Присяжнюк, це значною мірою «консервувало той стан індивідуальної та етнонаціональної ідентифікації, який сформувався в попередні історичні епохи»⁸.

⁴ *Ibid.*, с. 339.

⁵ К. Линч, *Образ города*, Москва: 1982. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.glazychev.ru/books/translations/Linch/Linch_1.htm, Дата доступу: 12.10.2013.

⁶ О. Шпенглер, *Закат Европы: Очерки морфологии мировой истории*, Минск 1999, с. 430.

⁷ Ю. Присяжнюк, *Ментальність і соціальна поведінка українських селян у пореформений період (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)* [у:] *Вісник Львівського університету. Серія історична*, 2002, вип. 37/1, с. 227.

⁸ *Ibidem.*

Ольга Кобилянська акцентує особливу увагу на «драмі» Михайла під час служби у місті, яке репрезентується головним чином через образ касарні. Передусім вона підкреслює присутність зброї – неодмінного атрибуту військової служби, яка є символом “чужого” простору, а значить таким, що, згідно народних уявлень, несе смерть, загрожує життю і яка, зрештою, й стане причиною його смерті (тут авторка окреслює синусоїдальну лінію антиципації смерті.⁹ з боку “чужого”, де головним атрибутом-маркером постане саме зброя):

Я таки зроду не любив стрільби! Стрільби чи там пістоля унікав я з дитинства. Воно скрите й небезпечне, мов нечисте.¹⁰

Останнє, як дефініція загрозливого, антисакрального, поширюється і на всю семантику образу касарні-міста і зливається в одну протяжну пряму ворожого, незнаного, негативного для землероба опозиту.

Відтак, підпорядковуючись загальній концепції твору, письменниця, з усім їй властивим психологізмом, заглиблюється не лише в аналіз проблеми впливу урбаністичного простору на селянина, а саме в трагедію трансформації внутрішнього світу землероба під насильним і примусовим натиском “іншого” світу:

З різноманітного руху міста виринула в його душі туга за домом... туга, що волілася, що висисала його, що безгомінно пристала до нього...¹¹

Як тонкий психолог і знавець селянської душі, Ольга Кобилянська не могла не помітити латентні пласти (у яких виразною постає релігійна асоціативно-символічна складова) у світоглядній картині сільських мешканців і їхній вплив на поведінкову манеру соціального поводження. Відтак, вона наголошує, що для селянина проблема інтеграції до міста стоїть значно гостріше ніж це видається на перший погляд. І в її основі лежить не стільки суспільно-економічний фактор, скільки глибока філософська категорія світогляду: землеробу – людині релігійній, що є часткою природного середовища і ближчою до космогонічних процесів природи, – надзвичайно складно покинути “свій” світ (поняття еліадівського «центру» всесвіту) і розірвати з ним сакральний зв'язок та прийняти космос “чужий”.

Однак, ми бачимо не лише те, як ламається психіка хлопця в процесі освоєння “чужого” простору і культури, а й як специфіка цього “чужого” накладає на нього свою специфічну рису «іншості», певним чином “відшліфовує” під свої стандарти. Тривале перебування Михайла у касарні в межах “чужого” кардинально змінює початкову картину його психоемоційного стану. Інстинкт вижи-

⁹ Див.: І. Набитович, *Концепт смерти як модерністичний проект у художній прозі Ольги Кобилянської та Владислава Реймонта*, [у:] іdem, *Універсум сасит у художній прозі. Від Модернізму до Постмодернізму*, Дрогобич–Люблін 2008, с. 216–223.

¹⁰ О. Кобилянська, *op. cit.*, с. 102.

¹¹ *Ibid.*, с. 105.

вання змушують його на деякий час відмовитися від своїх звичок, які нагадують про приналежність до села, та свідомо мімікрізуватися. Хлопець поступово асимілюється з містом та частково вже стає носієм його культури, почуває себе її частиною. І в разі конфлікту з батьками через Анну, як знаємо, він вже готовий вибрати місцем їхнього притулку саме так ненависне колись йому місто:

[...] лишу вам (батькам – Т.К.) усе поле, [...], тіштеся ним, а я беру собі Анну й верну назад до міста. [...]. Тепер я вже інакше думаю, як давніше [...].¹²

Отож, поступове проникнення людини в сферу “чужого”, як бачимо, здатне наблизити та умовно розширити усталені межі “свого”, котре в свою чергу може віддалитися і змінити своє внутрішньо-сміслові навантаження. Це є свідченням того, що “граничі між “своїм” і “чужим” непостійні, вони змінюються як в межах кожної епохи, так і в історичному процесі”.¹³

Кожен прихід Михайла у відпустку додому – це своєрідна демонстрація росту свідомості хлопця, рівня всотування ним типово міського (через касарню) духу, тобто окрема модель зовнішньої поведінки на певних відтинках зовнішньої еволюції. Можливість рішення жити у місті показує читачеві оновленого Михайла. Однак, за кожним разом стає важче повірити в таке підкорення місту. Прив’язаність хлопця до свого дому і всього, що було частиною його сільського життя (це зокрема прочитується на рівні його емоцій, почуттів), свідчить про те, що він не здатен був відмежитись від сакрального досвіду землероба і саме це не давало (і вірогідно не дало б йому у майбутньому) здобути внутрішню гармонію і спокій у місті. Тому перебудова хлопця насправді стосується лише поверхневих пластів мислення і поведінки героя та цілком не торкається його внутрішнього світу.

Таким чином, очевидним є те, що селянин, приходячи у місто, обов’язково відчував конфлікт двох культурних традицій і поставав перед складним завданням: або прийняти нівелюючий вплив індустріальної культури, або зберегти незайману одвічну сільську патріархальність, що безумовно відкидало його на периферію суспільного життя. Ця дилема завжди була гострою для селянина, однак жоден з обраних варіантів не міг би вирішити питання при звичаєння, бо у будь-якому випадку землероб був приречений завжди відчувати власну “чужинність” у місті. Саме таку об’єктивну периферійність українського селянина розкриває авторка у своїй повісті. До світового мотиву підкорення героєм міста долучається характеристичний мотив долання ним власного маргінесу, пошук свого місця у світі.

Відмітимо, що на відміну від Михайла, герой поеми Антось не переймає ознак “чужого” лиш тому, що його контакти з містом є короткотривалими і менш інтенсивними. Окрім того, психіці землероба притаманне сильно розвинене почуття самозбереження. Тобто в певний момент спрацьовує певний механізм

¹² *Ibid.*, с. 201.

¹³ *Одиссей. Человек в истории...*, с. 5.

фільтрації пам'яті. Як зазначає Юрій Присяжнюк, здебільшого, “після повернення додому, абсолютна більшість пережитого, не маючи будь-якого логічного зв'язку з його сільським побутом, невдовзі вилучалася з традиційного світогляду, зберігаючись в пам'яті як майже казковий епізод “нормального” життя”.¹⁴ Отже, саме так працює захисна система психіки селянина.

Для землероба всі мешканці міста – чужинний елемент. Вони інакше одягнені, їхні манери істотно відрізняються від поведінки хлібороба. Міська аура міжособистісних відношень, яка порівняно до сільської відкритості і знання один одного, відзначається “анонімністю”¹⁵, байдужістю.

Эй, божи люд!
[...]
Няма ў тваіх вачах прывету,
Як бы не рады сонцу, свету,
[...]
Адны другім усе чужыя.
Ідуць старыя і малыя,
Ідуць, шнуруюць чарадою,
Заняты кожны сам сабою.¹⁶

– дивується дядько Антось, блукаючи містом.

Безперечно, специфіка життя у місті послаблює комунікативний зв'язок між жителями і тим самим звужує їхні міжособистісні контакти. Їхнє життя характеризується прагматизмом і корисливістю, що стає причиною духовної збідності та байдужості. Специфіка міського життя змушує жителів сприймати навколишній світ і реагувати на його суперечності не почуттями, а розумом. У результаті цього виникає обернене світосприйняття. Процес розуміння один одного у міщан відбувається без емпатії чи співучасті в емоційному стані співрозмовника, як це притаманно поведінці селян, а, навпаки, “одна особа розуміє іншу, відмовившись від позиції співпадіння переживань («я переживаю цей світ так само, як і ти») і приймає позицію індивідуальних світосприймань”.¹⁷

Відтак, відповідь селянина на місто була відповідною. Здебільшого він прагнув уникати зайвих контактів з ним, а коли потреба все ж таки виникала, то намагався триматися представників свого соціального середовища:

Ды дзядзьку страшна прыступіцца,
Спытаць людзей ён тут баіцца,
Бо ўсе такія надзіманы,

¹⁴ Ю. Присяжнюк, *op. cit.*, с. 214.

¹⁵ Р. Радзiк, “Новая зямля”: вобраз грамадства ў паэме Якуба Коласа, [в:] *Беларусь і беларусы ў прасторы і часе: зборнік да 75-годдзя прафесара Адама Мальдзіса*, Мінск 2007, с. 295.

¹⁶ Я. Колас, *op. cit.*, с. 336.

¹⁷ В. Донiй, “Мiсто як текст”: соціокультурний та літературознавчий аспекти аналізу, [в:] *Науковий вісник*, Миколаїв 2010, Вип. 6. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvmdu/Fil/2010_6/2.htm, Дата доступу: 23.12.2013.

І хоць бы твар адзін рахманы
Або свой брат, мужык-трудзяга,
Нідзе не свеціцца сярмяга.¹⁸

Рівноправне оточення краще ніж будь-хто інший “розуміло” душу хлібороба, допомагало морально подолати разючу відмінність між побаченим і давно знаним, наблизити “нове” до “старого”.

Звернемо увагу, що в поемі існує сцена замилювання містом, яке Антось разом з приятелем Грішкою Вересом роздивляється з Замкової гори і красу якого високо оцінює:

Агромны горад, цесна збіты,
[...]
Займаў узгоркі і нізіны;
Дамы стаялі, як віціны,
То ўдоўж, то ўпоперак радамі,
[...]
Як горды пан, стаяў палац.
Будынкі цесна ў рад стаялі,
[...]
Віліся вулачкі так-гэтак
Густою тканню цёмных клетак.
[...]
Блішчалі цэрквы і касцёлы.¹⁹

Художньо-естетична цінність чуттєвих та візуальних образів урбаністичного пейзажу в поета породжена таким розумінням прекрасного, в якому домінує захоплення та подив і де немає ненависті. Натомість її заступає відчуження, дистансування. Йдеться про те, що захоплення міською красою героєм, на нашу думку, лиш тому таке щире, бо спостереження за нею, як репрезентанткою “чужого” простору, ведеться з висоти великої гори, а значить знаходиться на безпечній відстані. “А на гары было спакойна”²⁰, – підкреслює автор.

Натомість більш емоційного і душевного колориту набувають споглядання за цілком іншим краєвидом, тим, що знаходиться “там, за горадам”. Тут природне, вітальне начало протиставляється началу механічному, мертвому:

Любоўна ветры па загонах
Жытцо, ярынку чуць гайдалі,
Як нянька добрая ці матка
Ў калысцы гойдае дзіцятка.
Палоскі нівак йшлі абрусам,
Гаі, лясочкі здольным вусам

¹⁸ Я. Колас, *op. cit.*, с. 337.

¹⁹ *Ibid.*, с. 353.

²⁰ *Ibid.*, с. 337.

Ў палях то тут, то там чарнелі,
Як бы на сонейку гарэлі.²¹

Для Антося це – “свое”, “мужицьке”, духовно споріднене середовище:

І ў абразах тых самавітых
[...]
Пачулісь родныя павевы
І дарагія сэрцу спевы
Для мужыкоў, сыноў заўзятых
[...]
Там іх душа і там іх думы.²²

Важливо додати, що вирішальну роль в адекватному сприйнятті міста відіграє емоційно-психологічний стан людини. Якуб Колас, як і Ольга Кобилянська наголошують, що для селянина на рубежі століть місто – це не просто середовище чи місце перебування, а символ нового типу світогляду, шлях до якого лежить через невпевненість, вагання, внутрішню дисгармонію і навіть страх.

Той факт, що в поемі *Нова земля* опозиція “село/місто” (головним позначена міфологічністю і окреслена також як антитеза “природа/цивілізація”) побудована в основному на агресивному натиску міської ментальності на сільську свідомість та категоричному відкиданню її останньою, дало підставу Ришарду Радзіку стверджувати, що Якуб Колас, обмежуючись сільською тематикою, не робив спроб додати до селянської “білоруськості” “зерно елітарності”, чим закрит для неї сучасний, “капіталістично-міський”, “елітарно-активний”.²³ світ. Згідно нього, “білоруси, які зачинили свою ідентичність в межах села, послабили таким чином можливість власної націоналізації”.²⁴ Дозволимо собі не погодитись з таким твердженням. Для Якуба Коласа сільське питання завжди становило проблему національного змісту. Для нього простий народ виступав носієм здорових моральних якостей, а тому в перспективі мав стати фундаментом «нової» білоруської державності (це підкреслюється зокрема міфологічною суттю опозиції “гріховне (стосовно до міста) – праведне (село)”²⁵). І оця, оспівана поетом “замкненість” села, його недоторканність модерними процесами, забезпечувала, таким чином, збереження питомої моральної культури білорусів, в якій автор вбачав ідею оновленої нації. Він добре усвідомлював, що нова, назріла для суспільства урбаністична свідомість хоч і була в певній мірі необхідною, проте водночас була некорисною і далекою від потреб білорусів – через колоніальну політику Російської імперії, що зосередилася головним чином у містах, котрі й стали осередками впливів пануючої нації. Відтак, нове урбаністичне мислення

²¹ *Ibidem.*

²² *Ibid.*, с. 355.

²³ Р. Радзік, *op. cit.*, с. 295.

²⁴ *Ibid.*, с. 295.

²⁵ *Энциклопедия символов, знаков, эмблем*, сост. К. Королев, Москва 2003, с. 90.

було невід'ємним від російської культури. Цього Якуб Колас боявся найбільше, а тому протривав розчиненню сільської культури у міській.

Показовим моментом цього постає метафорична картина пошуку Антосем земельного банку:

А дзе ж той банк? – карціць пытанне,
Так правандруеш да змяркання,
А сам туды не пападзеш
І толькі дзень дарма звяздзеш.
[...]
Ў каго б дарогі запытацца,
Бо ён зрабіў адну ўжо спробу,
Спытаў чумазую асобу,
Дык тая так яму сказала,
Што лепш бы ёй няхай зарвала!²⁶

На думку Жанни Шаладонової, саме у ситуації пошуку автором закладений символічний підтекст того, як “у вымушаным драматычна-напружаным блуканні страчваюцца ідэалы, знікаюць агульныя інтарэсы, губляцца каштоўнасныя арыенціры”.²⁷ Тут репрэзентуецца актуальнасць праблеми “пошуку себе” в опозиційному ядры “свій/чужий” не лише окремої особи, а й цілого білоруського народу і Якуба Коласа як грамадського діяча у тому числі.

Разом з тим, пошук Антосем банку символізує політичну свідомість білоруського народу, якого він уособлює, і його розгубленість в тогочасній дійсності. В “чумазій особі” логічно розпізнається Російська імперія, а пов'язана з нею сцена містить у собі сконценровано-символічний формі чи не всю філософію білоруської історії. Таким чином, Якуб Колас у невимушеній жартівливій формі, під якою насправді криється розумно-викривальна серйозність, робить Росії закид-звинувачення у безпосередній причетності до тієї суспільно-політичної ситуації, що склалася Білорусію.

Особливо виразний символічний підтекст з глибоким суспільно-політичним змістом має сцена розмови Антося з паном, в якій безумовно відбилися реляції двох культур, двох держав – пануючої і підкореної. Прослідкуймо вслід за автором:

А пан не бачыць ці не хоча
Глядзець, як дзядзька наш клапоча
І ў ім патрэбу дужа мае,
Ідзе і палачкай махае.²⁸

²⁶ Я. Колас, *op. cit.*, с. 337.

²⁷ Ж. Шаладонова, *Якуб Колас і Міхайла Кацюбінскі: тыялогія творчасці*, [ў:] *Нарысы беларуска-ўкраінскіх літаратурных сувязей: культурна-гістарычны і літаратуразнаўчы аспект праблемы*, Мінск 2002, с. 96.

²⁸ Я. Колас, *op. cit.*, с. 338.

Слід відмітити, що у фактичному перерізі сюжету, тут представлено, наскільки відмінними між собою є представники села і міста. Мав рацію Освальд Шпенглер, коли писав, що “людина з сільської місцевості і людина з міста – різні істоти”.²⁹

Отож, наступний момент падіння Антося – це чергове метафоричне іронічно-сатиричне віднесення автора до реальності, в якій власне простежується наслідок цих реляцій:

Ды перабраў тут дзядзька меру:
На слуп узбіўся, на халеру,
Ды так аб падлу штурхануўся,
Што свет яму перавярнуўся,
На брук зляцеў ён з тратуару,
Перакруціўся разоў пару
І так у брук бядак загасіў,
Траха манеркі не расквасіў.
[...]

Глядзіць – у кут глухі упхнуўся.³⁰

Варто відмітити, що поема має численні моменти-символи тісно прив’язані до дійсності, в якій жив та творив поет, і які віддзеркалюють події, несуть тогочасну ідею, настрої народу, котрі з погляду сучасності є вже неактуальними і в деякій мірі навіть ворожими. Однак, ми, як дослідники, не можемо ігнорувати цього факту з позицій сьогодення, яке має вже цілком інші, далекі від тих цінності лише тому, що в їх основі лежить відкидання будь-яких пережитків тогочасної доби, пов’язаних з атмосферою часу (революція, ідея, пропаганда і т.д.), бо вони виступають важливою історичною довідкою розвитку свідомості людства, його практично-діяльного досвіду. Тому ситуацію падіння Антося, на нашу думку, слід також вважати картиною ілюзорною, яка насправді є відображенням тогочасної дійсності і реакції на неї суспільства. Якщо уважно заглянути під її поверхню сміху, стає зрозуміло, що це вже не просто сміх, що він вже переріс себе і за ним прихований біль та внутрішній психологічний дисонанс поета. Пов’язуючи цей момент з часом і умовами написання, (як відомо, даний розділ був написаний Якубом Коласом в Мінському острозі в 1911 році, де він відбував ув’язнення за свою революційну діяльність, а значить пройшло вже достатньо часу, щоб все осмислити і дати об’єктивну історичну оцінку), то можемо стверджувати, що падіння чоловіка виразно уособлює «падіння» ідеалів, сподівань, надій автора та усього білоруського селянства після поразки революції 1905–1907 рр., з якою вони були пов’язані. З іншого боку, можемо припустити, що в такому уособленні художньо накладаються окремі відтинки чи факти білоруської історії на загальну її протяглість. Тобто дорога, яку шукав Антося (символ білоруського народу), з усіма падіннями і невдачами, уособлює той іс-

²⁹ О. Шпенглер, *op. cit.*, с. 115.

³⁰ *Ibid.*, с. 338.

торичний шлях, на який вказала “чумазя асоба” (метафора Російської імперії), себто повела ним білоруський народ і довела його до відомого всім безвихіддя – того, що автор називає “у кут глухі упхнуўся”. Однак, такі трактування – це лиш окремі версії інтерпретації проблеми “пошуку банку” Антосем, які, як у світлі історичного процесу, так і в контексті інших проблем чи позицій самих дослідників, можуть набувати й інших, часто навіть протилежних значень, а тому це питання для критиків надалі залишається відкритим.

Звернемо увагу, що Якуб Колас і Ольга Кобилянська не пропонують своїх перспектив у розв’язанні питання взаємодії села з містом, оскільки, як відомо, будь-яке зіткнення вимагає певних жертв. Вони припускають, що на порозі суспільних перетворень початку ХХ століття з поглибленням кризи світогляду білорусів і українців, такими жертвами стануть сільські цінності, як пережиток минулого, з чим вони не були згідні. Бо тоді втрачено найсакральніше – дух віків, патріархальність, без яких стає неможливе існування нації. Тому автори свідомо загострюють увагу на стосунках землероба з містом, наголошуючи на тому, що антиномія “місто/село” не вічна і має набагато коротший історичний розвиток, ніж саме людство. І згідно них, село, як поняття цілісності з первісною природою, виступає тим вихідним пунктом, з якого власне й почався шлях історичного розвитку цивілізацій. Це зокрема підтверджує Анатолій Ткаченко, який зазначає: “перифразовуючи відомий вислів, усі ми родом із села, з тієї єдності та взаємозалежності з природою, що була водночас і запорукою її, природи, пошанівки”³¹ Тому, для Ольги Кобилянської і Якуба Коласа, ідея відтворення нації суміжна з ідеєю збереження села, його моралі, бо саме село є тією історичною основою, первісною культурною спадщиною, на якій треба будувати майбутнє націй, черпати духовні та моральні цінності.

Таким чином, окреслена проблема складного стосунку селянина з “іншим” простором – містом – є проблемою з моральним змістом, особливо в епоху посиленої урбанізації, коли все частіше відбувається потреба входження до “чужого”. Однак, очевидним стає те, що селянин все ж таки здатен, хоч і по-своєму, прийняти місто у свою свідомість і визначити йому в ній певне місце, вбудувати в систему власних оцінок та ієрархію своїх вартостей.

³¹ А. Ткаченко, *Антиномія місто/село і мова*, [у:] *Актуальні проблеми слов'янської філології*, 2010, Випуск ХХІІІ, ч. 3, с. 97.

Summary

The article is devoted to research on the opposition “country vs. city”, as one of the most characteristic features of the peasant society in Ukraine and Belarus during in the late 19th - early 20th centuries. The author investigates the causes of the opposition development, reveals in particular its mythological origin as well as its transformation within the context of the archaic worldview and binary oppositions “nature vs. civilization”, “own vs. alien”, “we vs. they”, “good vs. bad”. The analysis is based on the poem *New earth* [*Nova zemlya*] by Yakub Kolas and novel *Earth* [*Zemlya*] by Olga Kobylianska and presents the most important expressive means used.